

O B R A Z I

OB BEVKOVI SEDEMDESETLETNICI

Življenjska in pisateljska pot Franceta Bevka je bila ob zadnjem njegovem jubileju precej določno obdelana. Posebno velja to za podobo, ki jo je zarisal dr. Fr. Koblar in ki je pomembna tudi zato, ker je to delo opravil pisatelj vrstnik in spremljevalec, sourednik njegovih izbranih spisov, torej najboljši poznavalec tega našega najplodovitejšega pripovednika. Prav spricho številnosti Bevkovih del je bil tak pregled potreben in zdaj je bilo tudi mogoče, lotiti se kolikor toliko zaključene obravnave njegovega pisanja, pa čeprav pisateljeva delavnost še od daleč ni ponehala. To podobo, ki je upoštevala avtorjev rod in pokrajino, socialne, politične in literarne okoliščine, v katerih je Bevk rasel in se oblikoval in od koder je zajemal spodbude, motive in snovi za svoje pisanje, bodo prihodnje obravnave seveda še spopolnile z novim gradivom in novimi osvetljavami in tedaj bo mogoča tudi bolj določna sodba o literarnem pomenu in vrednosti Bevkovega dela. Danes, ko nam je njegov nastop še zmerom nekam blizu in nam je njegovo obsežno ustvarjanje še tako živo pričujoče, ne bo lahko dodajati bistvenih črt k že orisani postavi. Ob sedemdesetletnici, ki jo je pisatelj dočakal letos 17. septembra, pa bi bilo vredno povedati, kakšno mesto je zavzemal v našem življenju in s katere strani se je najbolj vtisnila njegova podoba v našo zavest.

Leta 1927, malo prej ko so jo Italijani zatrli, je tržaška Edinost prinašala in potlej tudi v knjigi izdala Bevkovo povest Jakec in njegova ljubezen. Bila je med prvimi, ki so jo res na široko brali. Politično popolnoma nedolžna zgodba, daleč od obtoževanja in upiranja recimo v Faraonu ali v Rabljih. Govorila je sicer tudi o trdem življenju tam v hribih, ki je že prejšnje čase gnalo ljudi za kruhom tja do romunskih gozdov, predvsem pa o fantu in možu, ki je bil s svojo ženo tako dober in popustljiv, da so se mu bralke že posmihale, ki pa je svojo neuničljivo dobroto navsezadnje le zmagal. Ta povest iz časnika in druge take iz listov, dokler so lahko še izhajali ali prihajali čez mejo iz Jugoslavije, potlej pa tiste, ki so mogle priti med ljudi v knjigi, si niso mogle privoščiti odkritih protestov in obsodb oblasti, ki se je namenila slovenstvo v teh krajih prej ko mogoče odpraviti. In vendar so stale našemu človeku živo ob strani in mu potrjevale nepopoljšljivo, trmasto prepričanje, da je tuja vlada, pa naj se je zdela še tako trdna, le začasna in da je treba samo potrpežljivo čakati, pa homo tako ali tako osvobojeni. Res so bili ljudje na Primorskem na splošno narodno bolj prebujeni kakor drugje po Slovenskem, preskušeni v starih bojih z italijanskim nacionalizmom, ki je dobival mogočno podporo od onstran iz Italije. Vendar čas opravi svoje, pritisk, ki se je večal iz leta v leto, bi bil spodmaknil več ljudi, kakor pa jih je, in prej bi jih bile premamile tuje vabe, če ne bi bilo pričevanja in vere, ki je prihajala iz zmerom bolj redke slovenske tiskane besede in v veliki meri prav iz Bevkove povesti. Z njo se je znova in znova potrjeval naš jezik in naša kultura in ob misli na ta jezik in to kulturo se je oživljal spomin na vse tisto, kar smo si v dolgih bojih že priborili in kar smo v prvih letih po vojski obnavljali s tako zaneseno vnemo, kakor da ne mislimo priznati meje, ki so jo začrtali med nami in drugimi Slovenci. Čustvene vezi, ki so se iz te narodne

vzgoje spletle okrog nas in nas družile s preteklostjo in z rojaki onkraj, so prehajale tudi na tiste, ki so doraščali za nami, in ohranjale ne samo zavest svojosti, ampak že pravo samozavest, ki se ni dala mamiti in plašiti spričo tega, kar so nam govorili in kazali novi oblastniki. In pri tem je bila ta povest toliko bližja in domača, ker je razgrinjala podobe naših krajev in ljudi tam v strmih cerkljanskih hribih in grapah, za njimi pa še Gorico in drugi primorski svet tja do morja in Trsta ob njem. Po svoje je torej nadaljevala delo, ki ga je med našim ljudstvom opravila predvsem Gregorčičeva pesem, ko je zadela na strune, ki niso nehale brneti, in tako prebudila tudi preprostega človeka, da se z novim, poglobljenim življenjem in bogastvom, ki ga je sprejel iz nje, ni mogel več izneveriti samemu sebi.

Res je Primorska lahko pokazala še na celo vrsto pisateljev, ki so se oglašili že pred vojsko ali prišli do večjega imena kmalu po nji, pa ti so po večini živeli za mejo in tudi niso mogli priti tako na široko med ljudstvo. Bevk pa je pisal privlačno in hkrati na nov, modernejši način, zraven pa bil v svojih zgodbah skoraj neizčrpen. Bil je eno najbolj znanih imen in je že prehajal v zavest kot nekak predstavnik Primorskega, posebno še, ko so morali politični vodniki utihniti ali se umakniti in so naše izobrazence, kolikor jih že ni odšlo čez, po vrsti predstavljali na polotok. Kakor se Primorska ni hotela vdati, tako tudi on ni zapustil svojega položaja. Ljudje so za to vedeli, vedeli tudi, da je bil zaradi svojega dela zaprt, konfiniran in interniran in je vendar vztrajal pri njih in jih s tem, da je delil skupno usodo, podpiral in utrjeval v prepričanju, da bodo zdržali, pa najsi plazuj, pred katerim so se morali skloniti, ni bilo videti konca. Ni jim bilo sicer natanko znano, kam vse je segala njegova delavnost v organiziranju primorskega kulturnega življenja ne koliko del je pošiljal še med Slovence na jugoslovanski strani in s tem tudi tam oživiljal primorsko pravdo — po tem, kakor so ga poznali, bi bili lahko rekli, da je bila njegova beseda zapisana »nekje na Primorskem« — podobno, kakor se včasih glasijo vojna poročila.

Zakaj njegovo pisanje politično vendarle ni bilo tako nedolžno, kakor je bilo videti. Pisatelj, ki je prišel iz najmanjše bajte v domačem kraju in zato poznal in lahko slikal trenja, upore in boje med revnimi in bogatimi, ki je moral zaradi protivojnih izpovedi v Domu in svetu na fronto in ki je razvneto obsojal socialni nered, vojno poniževanje in nasilje, tudi v povesti, ki ni smela namigovati na tujo oblast, ni mogel, da je ne bi kako spodnašal. Če je bila vladajočim nevarna že sama slovenska tiskana beseda in so jih bodla po naše zapisana imena krajev, ki so pričala, da smo še tukaj, je bilo treba podobo nasilnih gospodarjev in boja za pravico prenesti v preteklost, kamor se pisatelj gotovo ni preselil samo zaradi sproščenega fabuliranja.

Ta sloves predstavnika Primorcev je imel tudi v očeh Slovencev v Jugoslaviji že spričo svojih številnih del, ki so tu izhajala, še posebno pa spričo tistih, ki so pod njegovim pravim, še bolj pa skritim imenom govorila o trdi preskušnji, ki je doletela Slovence na zahodu. Tukaj je mogel bolj odkrito slikati duševno prizadetost, nemir in stisko ljudi, ko so se po vojski znašli v razmajanih socialnih razmerah in v dolgi gospodarski krizi, ki jih je poganjala čez mejo in čez morje v tujino, boj z brezobzirno in hkrati pretkano tujo oblastjo, ki je trla zlasti tiste, ki niso mogli zadosti skloniti glave in so tudi v drugih netili ogenj narodnega duha. In vendar je tudi v teh spisih kazal, da boj za osvoboditev ne izključuje sporazumnega sožitja s sosedi,

nakazoval pa tudi, da so za spremembo teh razmer delale tudi prave politične organizacije, ki so se morale še bolj zateči v ilegalno, od tod pa segale tudi po drugačnem orožju, kakor je pisanje. In kot enega najbolj znanih pisateljev, ki je hkrati predstavljal Primorsko v boju za rešitev izpod tujcev, so ga ob petdesetletnici počastili na večeru, ki ga je v Celju pripravila Mohorjeva družba v zvezi s Slovenskim društvom. Počastitev ni smela biti preočitna, saj je prišel Bevk sem ilegalno. Malo zatem je bil interniran v južni Italiji, kasneje še zaprt, po zlomu Italije pa je bilo najbolj naravno, da je šla njegova pot v Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Primorsko in se je tako 1945 kot njegov predsednik vrnil v osvobojeni Trst. Usoda njegove dežele s tem še ni bila do kraja rešena, zanj se je bilo treba potegovati še doma in v Parizu, ali to delo so zdaj še bolj kot prej jemali v roke že drugi, bolj politični ljudje in je Bevk lahko mislil na organizacijo literarnega življenja, ki ga je bilo treba oživiti, kakor seveda na svoje pisanje.

S tem je bil zaključen velik čas. Leta potrpežljivega, zvestega vztrajanja in dela so bila poplačana z zmago, pa čeprav ta ni bila ravno taka, kakor smo jo pričakovali. Vloga, ki jo je bil Bevk prevzel v primorskem življenju, je bila podobna tisti, ki so jo imeli navadno naši pisatelji prejšnje čase, ko je bilo njih delo hkrati narodnopolitično. Bevk ga je jemal nase zastran potrebe kakor zastran zvestobe narodni stvari, vendar mu je bilo nekje blizu tudi po naravi in po poklicu, ki si ga je bil sprva izbral. Saj je tudi sicer šlo njegovo pisateljstvo podobno pot in je precej upravičeno, če ga spričo sprejema, ki ga je bil deležen pri bralcih, imenujejo ljudskega pisatelja. Ne gre morda samo za zgodbe za mladino, ki ji je znal spregovoriti kakor malokdo prijetno, živo in napeto, brez moraliziranja in vendar vzgojno. Tudi ne za tiste povesti, ki so nekako nadaljevanje ljudskega pripovedovanja in njegovih najbolj zgodnjih poskusov, saj se je v njih sprostito nagnjenje redko nadarjenega fabulista, ki je oživiljal zmerom nove postave in dramatično zapletene usode na ozadju različnih krajev in časov. Tudi drugače se njegova novela in povest, pa naj je tudi zasnovana z zahtevnejšim zapletom in obdelana z modernejšim prijemom, ne oddaljuje toliko od tega značaja. Prav tukaj pa je Bevk pomaknil te vrste pripovedništvo daleč naprej. Že v pesmih je pokazal veliko občutljivost in sprejemljivost za novo in se dotaknil nekaterih najrahljših tančin. Pri tem tudi ni mogla mimo brez močnega odmeva šola moderne in ekspresionizma kakor naturalizma in psihološkega realizma, ki mu je bil še najbližji. In tako je znal z naglimi, impresionističnimi črtami in barvami odpirati poglede v svoje cerkljanske hribe in strme baške grape, oživiti ta svet, ki ima še toliko severnega nadiha in zvez na kranjsko stran, pa tudi spominov, ki kličejo nazaj tja do mitične starine, postaviti sem iz resničnosti in iz osebnega kompleksnega doživljanja zajete ljudi, ki jih je revščina gnala za zaslužkom daleč v svet ali so se tukaj trli v bojih za zemljo in se zapletli v motne, usodne ljubezenske strasti. Prav tako pa je znal živo približati mehko primorskega juga, kamor je ta pokrajina obrnjena, razgrniti življenje človeka, ki živi v mestu, razgaliti skrite tragedije, ki jih poraja socialna stiska, do drobnega razčleniti mozganje in vrtanje po vojski živčno razrvanega meščana in posvetiti v razkroj družine, ki jo sebične strasti in praznota družbe poganjajo v pogubo. Če je tukaj obsodba družbe, ki izrablja človeka, predvsem pa žensko, mogla samo klicati

po spremembi, pa nakazujejo podobe mračnih trenj in spopadov v domačih hribih tudi svetlejši strani, kjer si življenje utira napredno pot in obuja v stiskah preskušeni človek vero, da bo pripravljen na težave, tudi če bi bile še hujše, in bo v njih obstal, kakor se je v resnici tudi zgodilo.

Lino Legiša

RAZGLEDI

OB RAZSTAVI SRBSKIH IN MAKEDONSKIH SREDNJEVEŠKIH FRESK V LJUBLJANI

Lani smo doživeli v ljubljanski Narodni galeriji razstavo kopij slovenskih srednjeveških fresk, letos pa je v istih prostorih priredila beograjska Galerija fresaka, kopija i odliva razstavo kopij srbskih in makedonskih srednjeveških fresk. To je bilo srečanje z veliko umetnostno kulturo, ki je pomenilo več kot samo razkritje nekega novega likovnega sveta, saj nas je pretreslo in primoralo, da smo ob njem pomerili predstavnost obzorje, v katerem smo sami dozoreli. Morda smo bili spočetka pred tem gradivom celo začudeni in zmedeni, ker ni zasidrano v dimenzijah zahodnega sveta in ne porazdeljeno po sistemu znanih stilnih opredelitev. Celotna umetnostna terminologija, ki smo je vajeni, zadobi ob njem kajkrat drugačen pomen, da ne govorim posebej še o duhovnih razponih, filozofskih pojmi in končno o sami umetnostni volji človeka, ki se skriva za to izpovedjo. Če so se nam zdele slovenske freske kot naivna, sproščena pastoralna, zveni iz teh slovesna dvorna elegičnost. Prve so kot igriva improvizacija na najrazličnejših inštrumentih, druge kot strogo preračunana muzika koralne orkestracije. Tudi nešolano oko je lahko takoj zapazilo razločke, ki so zajeti tako v raznoličnem odzivanju svetu in v slikarski problematiki kot v duhovnem čustvovanju in ne nazadnje tudi v družbeni pogojenosti. In končno: domače slikarstvo znamo »gledati«, zanj imamo že izostren primerjalni aparat, bizantinsko pa se nam združuje na skupni imenovalci neke posplošene stilizacije, ki se nam zdi spočetka unificirana in za katero naj bi bili značilni, recimo, resni obrazi s poudarjenimi očmi, sloke proporcije figur, shematizirane gube oblačil in podobno. Morda smo pri tem zaslutili, zakaj se Zahod tako rad ograja pred umetnostjo Vzhoda in jo, zaradi lastnega pomirjenja, označuje za arhaično tujko, ki ga zdaj odbija, zdaj omamlja. Ali pa smo tudi spoznali, da je zelo lagodno in ceneno, če očitamo tej umetnosti razvojno statičnost, konservativnost brez slogov in menjav, in zlasti, če ji odrekamo svobodno oblikujočo umetniško domišljijo? Taki očitki veljajo le pogojno in toliko časa, dokler te umetnosti ne spoznamo podrobneje in ne razložimo temeljnih podstav njenega življenja in nastajanja.

Ni kriva samo zgodovina, da Slovenci umetnost jugoslovanskega juga premalo poznamo. Toda čeprav se nam odmika v časovno in geografsko daljavo, vendarle zasluži, da se ji približamo z nič manjšim spoštovanjem kot velikim spomenikom Zahoda. Lahko celo pribijemo: brez bizantinskega umetnostnega kroga podoba evropske umetnostne preteklosti nikakor ni enovita! V sami bizantinski umetnosti pa pomeni prav slikarstvo našega juga nepogrešljiv člen.

Torej moramo pozdraviti razstavo srbskih in makedonskih fresk kot lepo kulturno dejanje, ki je imelo veliko poslanstvo. Približalo nam je vsaj v ko-